

DEĞERLERİN KAZANILMASINDAKİ ETKİLİ FAKTÖRLER (ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ)¹

Effective Factors for Gaining the Values (The Students' Opinions)

Gönderim Tarihi: 31.05.2016

Kabul Tarihi: 09.08.2016

Tekin ÇELİKKAYA*

Osman SEYHAN**

ÖZ: Bu çalışmanın amacı sosyal bilgiler dersi programı çerçevesinde doğrudan kazandırılması hedeflenen değerlerin kazanılıp kazanılmamasında etkili olan faktörleri öğrenci görüşleri ile belirlemektir. Bu hedefi gerçekleştirirken değerleri kazandıracak olan öğretmen, okul, aile, medya, çevre gibi faktörlerin etkisinin yanında değerleri kazanması gereken yarının büyükleri olan çocukların görüşleri, beklentileri ve önerileri de önem arz etmektedir. Bu amaçla öğrencilerle yarı yapılandırılmış görüşme yapılarak kazandırılmak istenilen değerlerden haberdar olup olmadıkları, bunları kazanmalarında etkili olan faktörleri, bu faktörlerin nasıl etkili olduğunu (örnek uygulamalar), bu değerlerin dışında kazanılması gereken değerlerin neler olduğunu, değerlerin kazanılması için başta bireyin kendisine, ailesine, öğretmen, okul ve çevre gibi etkili faktörlere düşen görevlerin neler olduğu ve neler yapılması gerektiğinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmada verilerinin toplanması amacıyla, nitel araştırma desenlerinden olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Araştırma, 2015-2016 eğitim-öğretim yılında Kırşehir il merkezindeki özel bir etüt merkezine giden beş farklı okul öğrencilerinden ölçüt örnekleme ile belirlenen ve gönüllülük esası dikkate alınarak 50 ortaokul 8.sınıf öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi türlerinden tümevarımcı analiz kullanılmıştır.

¹ Bu çalışma 28-30 Nisan 2016 tarihleri arasında Pamukkale Üniversitesi tarafından düzenlenen International Symposium on Social Studies Education V Sempozyumunda sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

* Doç. Dr., Ahi Evran Üniversitesi/Eğitim Fakültesi/Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, tcelikkaya@gmail.com

** Yüksek Lisans Öğrencisi. Ahi Evran Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı, osmanseyhan40@gmail.com

Öğrenciler değer kavramını programdan ve TDK'nin tanımlarından farklı olarak açıklamışlardır. Öğrenciler programda var olan 20 değerden 5 değeri hiç belirtmemiş olup öğrenciler programda var olan değerlerden en çok saygı ve sevgi değerlerini en az ise barış, bilimsellik, çalışkanlık, temizlik değerlerini ifade etmişlerdir. Öğrenciler, programda var olan değerleri kazanmalarında başta aileleri ve öğretmenlerinin etkili olduklarını ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Değer, Değer Eğitimi, Sosyal Bilgiler Dersi.

ABSTRACT: The purpose of this study is to define the effective factors that are gain and gain failure the values directly within the the Social Studies curriculum by means of the students' opinions. While carrying out this target, it is important to have the opinions, expectations and suggestions of the children who need to win value tomorrow's great besides the impact of factors teacher, school, family, media, such as environmental which will gain value. For this purpose, it is targeted to define whether they are aware of the gain to the desired value, factors which are effective in winning them, how effective these factors (eg applications), what are value to be gained outside of these values, primarily for the acquisition value of the individual himself, his family, teachers, as what the duty of factors such as the school and the environment and what should be performed.

To collect the data in the study, qualitative research designs (phenomenology) design was used. The study was conducted with 8th grade middle school student the number of which is 50 who criteria determined by the sampling and voluntary basis from students five different schools to the special study center in Kırşehir, 2015-2016 academic year. The descriptive analysis technique was used in data analysis.

Students, value concept stated different definition of the program and the Turkish Language Society. They never mentioned 5 value of the 20 values in the program. They stated most value of respect and love, at least the value of peace, science, diligence, cleanliness the values in the program. They stated to be effective especially families and teachers for gain the values in the program.

Keywords: Value, Value Education, Social Studies.

GİRİŞ

Günümüzde değerler eğitimi, eğitimin en güncel konularından birini oluşturmaktadır. Bunun nedeni olarak da dünya genelinde ahlaki sorunların artması, açgözlülük, cinayet oranlarındaki artış, uyuşturucu kullanımı, intihar gibi zarar verici davranışların artması çoğalmasa gösterilebilir. Tüm toplumlar, değerlerini yeni yetiştiren nesillere kazandırmak için çaba harcamaktadır. Bu çaba toplumsallaşma sürecinde kendini göstermekte, toplumsal yaşamdaki

her tür eylem değerlere göre algılanıp değerlendirilmektedir. Bireyden beklenen, içinde yaşadığı toplumun değerlerini benimseyerek bunları olgu ve olaylara yaklaşımında ve davranışlarında ölçüt olarak kullanmasıdır (Kıncal, 2007:26).

Değerler bakımından olgunlaşmamanın sonucunda, insanlar yalnızca çevrelerine karşı değil, kendilerine ve diğer kişilere karşı da zarar verici eylemlerde bulunabilir (Doğanay, 2009: 227). Bu sebeple değerler eğitimi, eğitim sistemi içinde çok önemli bir yere sahip olup temel insani değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmek, aile, toplum ve okulların başlıca misyonları arasında yer almaktadır (Ekşi, 2003:79).

Değer eğitimi, doğru ve etkili bir şekilde yapıldığı zaman bireyin gelişimine önemli katkıları olmaktadır. Yanlış ve sistemsiz yapıldığında ise bireylerde mutsuzluk ve sorun kaynağı olabilmektedir. Günümüzde yanlış bir takım inançların, davranışların çoğunun küçük yaşlarda alınan yanlış bilgi ve eğitimden kaynaklanmakta olduğu bilinmektedir. Birçok yanlış fikir, işlenen suçlar, değer eğitiminin doğru ve etkin olarak yapılamamasından meydana gelmektedir. Bu sebeple değer eğitiminin, özellikle de okullarda eğitim sürecinde öğrencilere çeşitli programlar aracılığıyla doğru bir şekilde verilmesi gerekir (Yel ve Aladağ, 2009:118).

2004'te yenilenen ilköğretim programında Sosyal Bilgiler Öğretiminin vizyonunda, *"temel demokratik değerlerle donanmış ve insan haklarına saygılı, yaşadığı çevreye duyarlı, ... sosyal yaşamda etkin, üretken, haklarını ve sorumluluklarını bilen, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının yetiştirilmesi"* gerektiğinden bahsedilmektedir (Komisyon, 2012a:25). Bunun yanı sıra toplum mühendisliği görevini üstlenen Sosyal Bilgiler dersinin yıkılan kültür ve değerlerimizi iyileştirme gibi bir görevi vardır (Bağcı, 2007:41).

Sosyal Bilgiler dersi bir değer eğitimi dersidir. 2005 yılında gerçekleştirilen köklü program değişikliklerinde dikkati çeken hususlardan biri de değer eğitimi konusunun programlar içinde vurgulanmasıdır. Sosyal Bilgiler öğretim programı incelendiğinde öğrencilere toplam 20 değer kazandırılması hedeflenmektedir. Bu değerler; *"Adil olma, aile birliğine önem verme, barış, bağımsızlık, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, hoşgörü, misafirperverlik, özgürlük, saygı, sağlıklı olmaya önem verme, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik, yardımseverlik"* olarak belirlenmiştir (Birbiçer, 2015:28; Başol, Ünal, Azer, Yıldız ve Evirgen, 2012:35-38; Komisyon, 2012a:33-36; Komisyon, 2012b:29-30).

Öğrencilerin bilgi yoğunluğuna maruz kaldıkları bir ortamda her toplum kendi geleceğini temsil eden çocuklara iyi bir eğitim vermek durumundadır. Değer kazandırma sürecinde başarılı olabilmek için değerlerin içeriğinin belletil-

mesi ya da değerlerin ezberletilmesi yeterli değildir. Çünkü değerlerin bireyin davranışlarına yön verebilmesi için içselleştirilmesi gerekmektedir (Katılmış ve Ekşi, 2011:13). Öğretmen öğrencilere davranışlar konusunda doğru yolu gösteren “ahlaki bir pusula” olarak tanımlanmaktadır. Tüm değerler eğitimi yaklaşımları, örnek insan olarak öğretmenin önemini kabul etmekte; öğretmenlerin demokratik bir toplumda gereksinim duyulan değerler konusunda öğrencilere model olmasının önemine vurgu yapmaktadır (Chapin, 2006:14).

Değerler bireyin toplumla uyumunu sağlar ve birey değerleri aileden, yakın çevreden, yazılı ve görsel materyallerden taklit, model alma ya da okuma yolu ile öğrenmektedir (Şen, 2008:764). Bu nedenle bireyin belirli değerlerin farkında olması, yeni değerler üretmesi, benimsemesi, kişiliğini bu değerlere göre oluşturarak bunu davranışlarında göstermesi eğitim ile gerçekleşir. Bu eğitim ise değerler eğitimi olarak ifade edilmektedir (Yeşil ve Aydın, 2007: 71).

Alan yazında **öğretmen adaylarının** (Akın ve Özdemir, 2009; Altunay ve Yalçınkaya, 2011; Başçiftçi, Güleç, Akdoğan ve Koç, 2011; Coşkun ve Yıldırım, 2009; Çelikkaya ve Demirbaş, 2013; Dilmaç, Bozgeyikli ve Çıkılı, 2008; Fidan, 2009; Koca, 2009; Demirtaş ve Çelikkaya, 2012; Sarı, 2005; Tay, 2009; Yapıcı ve Zengin, 2003), **velilerin** (Tay ve Yıldırım, 2009; Yiğittir, 2010) **öğretmen ve öğrencilerin** (Aktepe ve Yel, 2009; Aslan, 2007; Balcı ve Yelken, 2010; Balcı ve Yelken, 2013; Baydar, 2009; Çengelci, 2010; Devci ve Dal, 2008; Devci ve Selanik Ay, 2009; Fidan, 2013; Katılmış, 2010; Meydan, Aktepe ve Durmaz, 2015; Nalçacı ve Beldağ, 2015; Prencibe, 2001; Samancı, 2009; Sezer, 2008; Can, 2008; Taşdemir, 2012; Turan ve Aktan, 2008; Yaman, Mermer ve Mutlugil, 2009; Yaşar ve Çengelci, 2012; Yiğittir, 2009; Yiğittir, 2012; Yiğittir ve Öcal, 2010) değer algıları, değer tercihleri ve değer kavramına ilişkin görüşlerini ortaya koyan birçok çalışma olmasına rağmen ortaokul 8.sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler programında yer alan değer ve değer eğitimi ile ilgili görüş ve önerilerini içeren bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu doğrultuda alandaki çalışmaların bir kısmı araştırmanın tartışma kısmına katkı sağlamıştır. Gömleksiz ve Cüro (2011) tarafından yapılan çalışma nicel çalışma olup geliştirilen ölçek ile öğrencilerin programdaki değerlere ilişkin tutumları ele alınmıştır.

İlköğretim çağındaki çocukları etkin ve sorumlu vatandaşlar olarak yetiştirmeyi hedef alan Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı, çocukları toplumsal yaşama hazırlamaktadır. Bu doğrultuda Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında yer alan değerlerin bireylere kazandırılması hedeflenmiştir. Bu hedefi gerçekleştirirken değerleri kazandıracak olan öğretmen, okul, aile, medya, çevre gibi faktörlerin etkisinin yanında değerleri kazanması gereken yarının büyükleri olan çocukların görüşleri, beklentileri ve önerileri de önem arz etmektedir.

Sosyal bilgiler dersi programı çerçevesinde öğrencilere doğrudan kazandırılması hedeflenen değerleri kazanıp kazanmamalarında etkili olan faktörleri belirlemek amacı ile 8.sınıf öğrencilerinin görüşleri alınarak aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır:

Öğrencilere göre;

1. Değer nedir?
2. Sosyal Bilgiler dersinde 4.sınıftan 7.sınıfa kadar kendilerine kazandırılmaya çalışılan ya da derste bahsedilen değerler hangileridir?
3. Sosyal Bilgiler programında var olan değerleri kazanmalarında etkili olan faktörler nelerdir? Bu faktörler değerleri kazanmalarında nasıl etkili olmaktadır?
4. Programdaki değerler dışında kendilerine kazandırılması gerektiğine inandıkları başka hangi değerler olabilir?
5. Değerlerin kazanılması için bireyin kendisine düşen görevler nelerdir?
6. Değerlerin kazanılması için bireyin ailesine düşen görevler nelerdir?
7. Değerlerin kazanılması için bireyin öğretmenine düşen görevler nelerdir?
8. Değerlerin kazanılması için bireyin çevresine düşen görevler nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma verilerinin toplanması amacıyla, nitel araştırma desenlerinden olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Olgubilim deseni, günlük yaşamda farkında olduğumuz ama derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. (Patton, 2014:104; Yıldırım ve Şimşek, 2013:78)

Araştırma; 2015-2016 eğitim-öğretim yılında Kırşehir il merkezindeki özel bir etüt merkezine giden beş farklı okul öğrencilerinden ölçüt örnekleme ile belirlenen ve gönüllülük esası dikkate alınarak 50 ortaokul 8.sınıf öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. 50 öğrencinin 25'i kız 25'i ise erkektir. 8.sınıf öğrencilerinin seçilmesinin nedeni bu sınıf düzeyindeki öğrencilerin 4.sınıftan itibaren Sosyal Bilgiler dersini alıyor olmalarından ve 7. sınıfın sonunda hedeflenen değerleri kazanmaları beklendiğinden kaynaklanmaktadır.

Araştırmada veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Görüşme formu hazırlanırken konu ile ilgili alan yazın incelenmiş olup elde edilen veriler ışığında görüşme formu hazırlanmış ve form eğitim programları ve öğretim alanından bir ve sosyal bilgiler öğretmenliği alanında bir olmak üzere

değerler eğitimi ile ilgili çalışmaları olan toplam iki öğretim üyesine inceletirilerek onların görüşleri ve önerileri doğrultusunda son hâline getirilmiştir. Örneklem dışında olan aynı etüt merkezine giden 10 öğrenci ile de ön görüşmeler yapılarak soruların anlaşılabilirliği ölçülmüştür. Araştırmada kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formu açık uçlu 8 sorudan oluşmaktadır. Görüşmeler etüt merkezinin uygun bir sınıfında gerçekleştirilmiş olup, verilerin toplanması yaklaşık olarak 20 günde tamamlanmış ve ortalama olarak her bir görüşme 15-20 dakika kadar sürmüştür. Görüşmede ses kaydı yapılmış, bu kayıtlar daha sonra yazılı hale getirilerek kontrol etmeleri amacıyla görüşülen öğrencilere tekrar gönderilmiş ve onayları alınmıştır.

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi türlerinden tümevarımcı analiz kullanılmıştır. Tümevarımcı analiz kodlama yoluyla verilerin altında yatan kavramları ve bu kavramlar arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmak amacıyla yapılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013:259). Yarı yapılandırılmış görüşme formundan elde edilen verileri araştırmacılar ayrı ayrı kodlamışlardır. Güvenirlik için her iki araştırmacı tarafından yapılan kodlamalar üzerinde bütün karşılaştırmalarda *görüş birliği* ve *görüş ayrılığı* sayıları tespit edilerek, araştırmacının (iç) güvenilirliği Miles ve Huberman'ın (1994:64) formülü (yani, Güvenirlik = Görüş Birliği / Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) kullanılarak hesaplanmıştır. Miles ve Huberman'a (1994:64) göre, uzman ve araştırmacı değerlendirmeleri arasındaki uyumun % 90'a yaklaşması ya da % 90'ı geçmesi durumunda arzu edilen düzeyde bir güvenilirlik sağlanmış olmaktadır. Bu araştırmaya özgü olarak gerçekleştirilen güvenilirlik çalışmasında toplamda % 94 oranlarında bir uzlaşma (güvenirlik) sağlanmıştır. Araştırmacılar tarafından yapılan kodlamalarda uyum gösteren kodlar temalara ulaşmada temel alınmıştır. Yapılan içerik analizinde temalar, ilgili kavramları kapsayacak kadar geniş ve ilgisiz kavramları dışarıda bırakacak kadar dar kapsamda belirlenmeye çalışılmıştır. Bu temalar ve temaları oluşturan alt temaların kendi aralarındaki ilişkisi ile her bir temanın diğerleriyle ilişkisi kontrol edilerek bütünlük sağlanmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu bölümde, araştırma kapsamında sorulan sorulara verilen cevaplar tablolaştırılarak sunulmuştur. Bulguların sunulmasında, görüşme formunda yer alan soruların sıralaması esas alınmıştır. Verileri destekler nitelikte öğrencilerin görüşlerine yer verilmiştir. Görüşlerin kime ait olduğu belirtilirken, öğrenciler için Ö1, Ö2, ... Ö50 kodları kullanılmıştır.

Tablo 1: Değer Kavramına İlişkin Öğrencilerin Görüşleri

Temalar	Alt Temalar	f
Hisler	Karşılıklı duygular	14
	Sevgi	7
	Saygı	5
	Düşünce tarzımız	1
	Hoşgörü	1
	Kardeşlik	1
	Şefkat	1
Önem Verme	Önem verilen şeyler	25
	Kıymet	3
	Olumlu düşüncelerimiz (kişi, aile)	2
	Fedakârlık	1
	Fiyat	1
	Ölçüt	1
	Paha biçmek	1
	Para	1
	Kültürel varlıklar	2
Ahlaki İlkeler	Kazandırılmak istenilen ahlaki ilkeler	1
	Toplum tarafından benimsenen ve doğru olduğu düşünülen ahlaki ilkeler	1

Öğrencilerin “Değer nedir?” sorusuna verdikleri cevaplar incelenip tablollaştırılmış ve Tablo 1’de verilmiştir. Tablo 1 incelendiğinde öğrenciler, değer kavramını tanımlarken hisler (30), önem verme (35), ahlaki ilkeler (4) temalarına vurgu yaparak değeri ağırlıklı olarak; önem verilen şeyler (25); karşılıklı duygular (14); sevgi (7) ve saygı (5) ifadeleri ile tanımlamışlardır. Değer kavramını **önem verme** teması altında Ö7 “Önem verdiğimiz bir şey. Ailem. Vatanım.”, Ö17 “Sevgi duyduğum bir şeye verdiğim önem.”, Ö29 “İnsana verilen önem, maddi veya manevi fark etmez. Sadece değer vermek önemli değil bu değeri hissettirmek gerekir.”, Ö47 “İki insanın birbirini kandırmadan, birbirinin kalbini kırmadan gerçekten ruhsal ve bedensel şekilde birbirine önem vermesi birbirini saymasıdır.”, Ö33 “İnsanların birbirine karşı verdiği kıymettir.”, Ö39 “Bir kişi hakkındaki olumlu düşüncelerimiz.” biçiminde düşüncelerini ifade ederken; **hisler** teması altında Ö23 “Büyüklerimize karşı sevgiyle, saygıyla ve yardımsever davranmamız.”, Ö12 “Bir şeyin bizim için geçerliliği ya da bizim düşünce tarzımız. Neye ne kadar önem verdiğimiz.”; **ahlaki ilkeler** teması altında Ö28 “Atalarımızdan kalma kültürel yapıtlar, eserler”, Ö35 “Eskilerden beri gelen geleneklerimiz, kültürümüz. Kültürümüze verdiğimiz önem.” biçiminde düşüncelerini ifade etmiştir.

Tablo 2: Sosyal Bilgiler Dersi Programında Var Olduğu Düşünülen Değerlere İlişkin Öğrencilerin Görüşleri

Değerler	f
Adil olma*	1
Aile birliğine önem verme*	-
Bağımsızlık*	-
Barış*	1
Bilimsellik*	1
Çalışkanlık*	1
Dayanışma*	3
Duyarlılık*	5
Dürüstlük*	7
Estetik*	-
Hoşgörü*	14
Misafirperverlik*	3
Özgürlük*	-
Sağlıklı olmaya önem verme*	-
Saygı*	39
Sevgi*	33
Sorumluluk*	10
Temizlik*	1
Vatanseverlik*	7
Yardımseverlik*	4
Ahlak kuralları**	2
Aileyle konuşma biçimi**	2
Arkadaşlık ilişkileri**	3
Atatürkçülük**	1
Bilmiyorum**	3
Bir şeyler öğretmek**	1
Birlik**	2
Cömertlik **	1
Dini değerlerimiz**	1
Empati **	1
Görgü kuralları **	1
Haklarımız**	1
Her işe olumlu bakmak**	1
İletişim problemleri**	1
İyilik**	3
Kitap okumak**	1
Kötü söz söylememek**	1

Tablo 2: (Devamı)

Değerler	f
Kültürel değerlerimiz**	5
Millet bilinci**	1
Tarih bilinci**	2
Toplumda nasıl davranacağımız**	3
Toplumsal değerler**	5

* Sosyal Bilgiler dersi 4. 5. 6. ve 7. sınıf öğretim programında yer alan değerler.

** Sosyal Bilgiler dersi programında değer olarak yer almayan ifadeler

Öğrencilerin “Sizce Sosyal Bilgiler dersinde öğretmenleriniz tarafından 4.sınıftan 7.sınıfa kadar size kazandırılmaya çalışılan ya da derste bahsedilen değerler hangileridir? ” sorusuna verdikleri cevaplar incelenip tablollaştırılmış ve Tablo 2’de verilmiştir. Bu soru ile öğrencilerin 4-7. sınıf arası Sosyal Bilgiler Programı’ndaki değerlerden hangi düzeyde haberdar oldukları amaçlanmıştır. Bu soruya verilen cevaplar 2 kategori hâlinde Tablo 2’de verilmiştir. Görüşme yapılan öğrencilerden Ö3, Ö9 ve Ö47 bu soruya cevap verememişlerdir. Bu öğrencilerden Ö3 ve Ö9 “bilmiyorum...” Ö47 ise “Şimdiye kadar hiçbir öğretmenimin bana bir değer kazandırdığını düşünmüyorum. ...” biçiminde düşüncelerini ifade etmişlerdir.

Tablo 2 incelendiğinde görülmektedir ki; öğrenciler programda olduğu hâlde aile birliğine önem verme, bağımsızlık, estetik, özgürlük, sağlıklı olmaya önem verme değerlerini hiç belirtmemişken bunun yanı sıra öğrenciler programda var olan diğer saygı (39), sevgi (33), hoşgörü (14), sorumluluk (10), dürüstlük (7), vatanseverlik (7), duyarlılık (5), yardımseverlik (4), dayanışma (3), misafirperverlik (3), adil olma (1), barış (1), bilimsellik (1), çalışkanlık (1), temizlik (1) gibi değerlerini ifade etmenin yanında programda yer verilmeyen, kültürel değerlerimiz (5), toplumsal değerler (5), arkadaşlık ilişkileri (3), iyilik (3), toplumda nasıl davranacağımız (3), ahlak kuralları (2), aileyle konuşma biçimi (2), birlik (2), tarih bilinci (2), gibi ifadeleri de değer olarak ifade etmişlerdir. Öğrenciler **saygı (39)** değerini; hayvanlara saygı, çevreye saygı, bitkilere saygı, farklı düşüncelere saygı, büyüklere saygı, aileye saygı, yaşlılara otobüste yer vermek şeklinde ifade etmişlerdir. Öğrenciler **sorumluluk (10)** değerini genellikle bireysel sorumluluklar olarak ifade etmiştir. **Duyarlılık (3)** değerini çevreye karşı duyarlılık ve doğayı koruma olarak ifade etmişlerdir. **Çalışkanlık (1)** değerini ders çalışmak olarak ifade etmiştir.

Tablo 3: Sosyal Bilgiler Programında Var Olan Değerlerin Kazanılmasında Etkili Olan Faktörler ve Bu Faktörlerin Değerlerin Kazanılmasındaki Etkisine İlişkin Bulgular

Etkili Faktör	f	Etkisi	f
Ailem	49	Öğüt vererek	32
		Davranışlarıyla örnek olarak	18
		Tutumlarıyla	12
Öğretmen	45	Derste anlatarak	20
		Öğüt vererek	15
		Davranışlarıyla örnek olarak	11
		Tutumlarıyla	6
Arkadaşlarım	28	Dönüte bakarak	2
		Davranışlarıyla örnek olarak	27
		Öğüt vererek	1
Toplum	8	Davranışlarıyla örnek olarak	3
		Tutumlarıyla	3
		Çevre koşullarıyla	1
TV programları	6	Haber ve tartışma programlarıyla	5
		Diziler ve belgesellerle	1
Örnek alınacak kişiler	2	Davranışlarıyla örnek olarak	1
Vicdan	2	Karşılaşılan olaylarla	1
Sosyal medya	1	Etkileriyle	1
Ülke	1	Özgür ve bağımsız olmasıyla	1

Öğrencilerin “Sosyal Bilgiler programında var olan değerleri kazanmanızda etkili olan faktörler nelerdir? Bu faktörler değerleri kazanmanızda nasıl etkili olmaktadır?” sorusuna verdikleri cevaplar incelenip tablolastırılmış ve Tablo 3’te verilmiştir. Tablo 3 incelendiğinde öğrenciler, programda var olan değerleri kazanmalarında etkili olan faktörler olarak ailem (49), öğretmenim (45), arkadaşlarım (28), toplum (8), TV programları (6), örnek alınacak kişiler, vicdan (2), sosyal medya ve ülke (1) ifadeleri ile belirtmişlerdir.

Aile faktörü en çok öğüt vererek (32) sonrasında davranışlarıyla örnek olarak (18) ve tutumlarıyla (12) etkili olmaktadır. **Öğüt verme** ile ilgili olarak Ö45 “Bazı aileler vardır babası sigara içiyordur ama çocuğuna içme diyor. Bu da haliyle etkili olmaz. Ama bir baba içmezse çocuğuna da içme derse etkili olur...”; **davranışlarıyla örnek olma** ile ilgili olarak Ö5 “Ailem ben yanlış yaptıkça değil de bu değerlerin doğrusunu yaparak bana göstermeliler...”; **tutumlarıyla** ilgili olarak da Ö24 “Ailemiz bize ilgi gösteriyor, bir şey istediğimizde hemen alıyorlar. Buradan da sevgiyi, hoşgörüyü öğreniyoruz...” biçiminde düşüncelerini ifade etmişlerdir. Öğretmen faktörü en çok derste anlatarak (20) sonrasında öğüt vererek (15), davranışlarıyla örnek olarak (11), tutumlarıyla (6) ve dönüte bakarak (2) etkili

olmaktadır. **Derste anlatma** ile ilgili olarak Ö11 "...Mesela değerler arasında bilsellik var. Öğretmenlerimiz bize sürekli bilgiler veriyor bir şeye bağlı olmamamızı sağlıyor. Etkinlikler düzenliyorlar. Mesela doğayı korumaya yönelik afişler hazırlayıp asmıştık.", Ö48 "...Öğretmenimiz 1.sınıftan itibaren değerlerimizi gösteriyorlar kavramlarını anlatıyorlar. Sosyal Bilgiler dersinde dayanışma mesela arkadaşlarınızla dayanışma yaparsanız konuları daha iyi anlarsınız diye. Bu şekilde açıklıyorlar..." ; **öğüt verme** ile ilgili olarak Ö23 "Arkadaşlarınızla kavga etmeyin, birbirinize saygı duyun, gibi uyarılarda bulunuyor..." ; **davranışlarıyla örnek olma** ile ilgili Ö47 "...Bir kitap okumuştum psikolojiyle ilgili insanların %75'i karşısındaki kişinin davranışlarından etkilenirmiş sözlerinden değil..." ; **tutumlarıyla** ilgili olarak Ö44 "... Öğretmen sadece öğretmen için değil de çocuğa gösterdiği sevgiyle kendi çocuğu gibi bakmasıyla etkili olabilir..." ; **dönüte bakma** ile ilgili olarak Ö8 "...Öğretmenlerimiz bu değerleri anlatıyor, yaptıklarımızın sonucuna bakıyor.", Ö14 "... Yaptığımız yanlışları düzeltiyorlar." biçiminde düşüncelerini ifade etmiştir.

Arkadaş faktörü en çok davranışlarıyla örnek olarak (27), sonrasında öğüt vererek (1) etkili olmaktadır. **Davranışlarıyla örnek olma** ile ilgili olarak Ö29 "Bana arkadaşımı söyle sana kim olduğunu söyleyeyim diye bir atasözü var. Bu değerlere sahip arkadaşlarım olursa ben de onlardan bu değerleri kazanırım..." biçiminde düşüncelerini ifade etmiştir.

Toplum faktörü davranışlarıyla örnek olarak (3), tutumlarıyla (3) ve çevre koşulları (1) ile etkili olmaktadır. **Davranışlarıyla örnek olma** ile ilgili olarak Ö27 "...Karşımdaki insanın davranışlarına göre benim de davranışlarım değişebiliyor. Arkadaş çevrem iyi örnek olursa ben de iyi davranışlar sergilerim. Ama onlar kötü olursa beni de etkileyebilirler." biçiminde düşüncesini ifade etmiştir.

TV Programları faktörü en çok haber ve tartışma programları (5) sonrasında diziler, belgeseller (1) etkili olmaktadır. **Haber ve tartışma programları** ile ilgili olarak Ö12 "TV programlarında yorum yapıyorlar. Onlar da insanın düşünce yapısına hitap ediyor. Değerler konusunda bir şekilde bilinçlendiriyorlar ve etkiliyorlar. Mesela kürk giyenleri protesto ediyorlar burada çevreye ve hayvanlara saygının önemini görüyoruz...", Ö44 "...Haberler, medya onlar bize istediğini gösteriyor. Bizim bilip bilmediğimiz bir sürü şeyi gösteriyor. Bunlar bizi olumlu da olumsuz da etkileyebiliyor..." ; **diziler, belgeseller** ile ilgili olarak Ö50 "Etkili olan programlar var ama saçma sapan bazı diziler var onlar olumsuz etkili. Mesela belgesel gibi programlar oluyor hayvanlara karşı ilgi duymamızı sağlıyor..." biçiminde düşüncelerini ifade etmiştir.

Vicdan faktörü ile ilgili olarak Ö18 "...yaralı bir kedi gördüğümüzde vicdanımız varsa ona yardımcı oluruz, bu içimizden gelen bir şeydir." biçiminde düşüncesini ifade etmiştir.

Ülke faktörü ile ilgili olarak Ö40 "...Başka bir ülkeye bağlı olursak özgür olmayız. Özgür olmadan da bu değerleri nasıl öğreneceğiz?" biçiminde düşüncesini ifade etmiştir.

Tablo 4: Öğrencilere Göre Programdaki Değerler Dışında Kazandırılması Gereken Değerlere İlişkin Bulgular

Değer	f
Yeterli	31
Ayırım yapmama	3
Fikir özgürlüğü	2
İletişim	2
Tarihimize sahip çıkma	2
Birlik ve beraberlik	1
Çevreye önem verme	1
Dilimize sahip çıkma	1
Disiplin	1
Doğaya önem verme	1
Dostluk	1
Gerçeklik	1
Hayatın kıymetini bilme	1
İyilik	1
Kendini Koruma	1

Öğrencilerin “Programdaki değerler dışında sizlere kazandırılması gerektiğine inandığınız başka hangi değerler olabilir?” sorusuna verdikleri cevaplar incelenip tablolastırılmış ve Tablo 4’te verilmiştir. Tablo 4 incelendiğinde öğrencilerin çoğunluğu yeterli (31) cevabıyla görüşlerini ifade ettikleri görülürken ayırım yapmama (3), fikir özgürlüğü, iletişim, tarihimize sahip çıkma görüşleri yalnızca iki öğrenci tarafından ifade edilmiştir. Birlik ve beraberlik, çevreye önem verme, dilimize sahip çıkmak, disiplin, doğaya önem verme, dostluk, gerçeklik, hayatın kıymetini bilmek, iyilik, kendini koruma görüşleri ise yalnızca bir öğrenci tarafından ifade edilmiştir.

Fikir özgürlüğü olarak ifade eden Ö47 bu durumu “*Bu değerler arasında özgürlük var ancak fikir özgürlüğünün üzerinde durmak istiyorum. Bunu ayrıca almak gerektiğine inanıyorum. ...Bu hatta ayrı bir ders bile olmalı.*” biçiminde açıklamıştır.

Tablo 5: Değerlerin Kazanılmasında Öğrencinin Kendisine Düşen Görevlere İlişkin Bulgular

Görevler	f
Nasihatleri dinlemek ve uygulamak	22
Başkalarına örnek olmak	11
Doğru arkadaş seçmek	9
Saygılı olmak	7
Başkalarını örnek almak	7
Sorumluluklarını yerine getirmek	6
Değerin gerçekliğine inanmak	5
Duyarlı olmak	4
Aileye sormak	3
Başkalarına karşı dürüst olmak	3
Başkalarına karşı adil olmak	3
Çevreye uyum sağlamak	3
Nasihatleri dinlemek	2
Öğretmene sormak	1
Çalışkan olmak	1
Başkalarına karşı hoşgörülü olmak	1
Ön yargılı davranmamak	1

Öğrencilerin “Değerlerin kazanılmasında kendinize düşen görevler nelerdir?” sorusuna verdikleri cevaplar incelenip tablolastırılmış ve Tablo 5’te verilmiştir. Tablo 5 incelendiğinde öğrenciler kendilerine düşen görevleri yarıdan fazlası nasihatleri dinlemek ve uygulamak (22) gerektiğini ifade ederlerken bunu sırasıyla başkalarına örnek olmak (11) doğru arkadaş seçmek (9) saygılı olmak, başkalarını örnek almak (7) sorumluluklarını yerine getirmek (6) değerlerin gerçekliğine inanmak (5) duyarlı olmak (4) aileye sormak, başkalarına karşı dürüst olmak, başkalarına karşı adil olmak, çevreye uyum sağlamak (3), nasihatleri dinlemek (2) ifadeleri izlemiştir. En düşük düzeyde yapılması istenen görevler ise; öğretmene sormak, çalışkan olmak, başkalarına karşı hoşgörülü olmak, ön yargılı davranmamak (1) biçiminde ifade edilmiştir.

Öğrencilerin yarısından fazlası tarafından ifade edilen nasihatleri dinlemek ve uygulamak ifadesi Ö12 tarafından “Söylenenlerden, olaylardan etkilenmem gerekiyor. Bilinçli davranmak ve bildiklerimi uygulamam gerekiyor.” biçiminde, başkalarına örnek olmak gerektiğini ifade eden Ö4 bu durumu “Bana verilen değeri sadece duyarak değil uygulayarak, hayata geçirerek ve başkalarına aktarmam gerekiyor.” biçiminde ifade etmiştir.

Tablo 6: Değerlerin Kazanılmasında Öğrencinin Ailesine Düşen Görevlere İlişkin Bulgular

Görevler	f
Nasihat vermek	19
Örnek davranışlar sergilemek	16
Uygulama yaptırmak	7
Karşılaşılan sorunların çözümüne yardımcı olmak	6
Değerin kazanılıp kazanılmadığını kontrol etmek	5
Değerleri küçükken kazandırmaya çalışmak	4
Sabırlı ve hoşgörülü olmak	3
Nasihat vermemek	2
Özendirici davranışlar sergilemek	1
Çevreye uyum sağlama	1

Öğrencilerin “Değerlerin kazanılmasında ailenize düşen görevler nelerdir?” sorusuna verdikleri cevaplar incelenip tablolaştırılmış ve Tablo 6’da verilmiştir. Tablo 6 incelendiğinde aileye düşen görevleri sırasıyla nasihat vermek (19) örnek davranışlar sergilemek (16) uygulama yaptırmak (7) karşılaşılan sorunların çözümüne yardımcı olmak (6) değer kazanılıp kazanılmadığını kontrol etmek (5) değerleri küçükken kazandırmaya çalışmak (4) sabırlı ve hoşgörülü olmak (3) nasihat **vermemek** (2) özendirici davranışlar sergilemek, çevreye uyum sağlama (1) biçiminde ifade edilmiştir.

Nasihat verme ile ilgili Ö3 “*Huyuma gitmeliler ve istediğim şekilde anlattıkları zaman bana bunları aşılayabilirler. Onlar benim istediğimi yaparlarsa ben de onların istediği şekilde yaparım.*” biçiminde Ö8 “*Ailem büyüklere sevgiyi saygıyı öğretmeli, sorumluluk vermeli, temizliği anlatmalı*” biçiminde görüşlerini ifade etmişlerdir. Örnek davranışlar sergilemek gerektiği konusunu Ö3 “*Bana bir şey söylüyorlarsa kendileri de bunu uygulamalı.*” biçiminde, Ö5 “*Ailem bunları kendileri yapmalı, kendileri uygulamalı, örnek olmalılar...*” biçiminde ifade etmişlerdir. Uygulama yaptırmak gerektiğini ifade eden Ö13 bu durumu “*Ailem bunları bana öğretmek zorunda. Benimle oturup konuşmalı, toplum içinde göstermeli.*” biçiminde, Ö31 “*Eve büyüklerimiz geldiğinde onlara karşı saygılı ol diyorlar, elini öp diyorlar. Bunun gibi uygulamalı olarak bütün değerleri öğretmeliler.*” biçiminde ifade etmişlerdir. Değer kazanılıp kazanılmadığını kontrol etmek gerektiğini ifade eden Ö6 bu durumu “*Ailem anlatmalı, anlattıktan sonra da uyguluyor muyum diye denetlemeli.*” biçiminde ifade etmiştir. Değerleri küçükken kazandırmaya çalışmak gerektiğini ifade eden Ö11 bu durumu “*Çocuklara küçük yaştan itibaren yalan söylemenin ne kadar kötü bir şey olduğunu öğretebilirler. Sevgi, saygı, sorumluluk, temizlik gibi değerlerimiz küçük yaşlarda verilmesi gerekiyor. Bunlar o yaşlarda verilmeli.*” biçiminde ifade etmiştir. Sabırlı ve hoşgörülü olmak gerektiğini ifade

eden Ö39 bu durumu “Aile öğrettikten sonra biz uygulamazsak hemen sert tepki göstermemeliler. Sabırlı davranmaları lazım.” biçiminde ifade etmiştir.

Tablo 7: Değerlerin Kazanılmasında Öğrencinin Öğretmenine Düşen Görevlere İlişkin Bulgular

Görevler	f
Konuların içinde anlatmak	20
Örnek davranışlar sergilemek	9
Karşılaşılan sorunların çözümüne yardımcı olmak	7
Değere ilişkin uygulama yaptırmak	7
Sevgiyle yaklaşmak	6
Yanlış davranışları uyarmak	5
Herkese eşit davranmak	3
Tutarlı olmak	3
Destek olmak	2
Rehberlik dersinde anlatmak	2
Ödül vererek teşvik etmek	2
Sorumluluklarını bilmek	1
Aileler ile irtibatlı olmak	1

Öğrencilerin “Değerlerin kazanılmasında öğretmenimize düşen görevler nelerdir?” sorusuna verdikleri cevaplar incelenip tablolastırılmış ve Tablo 7’de verilmiştir. Tablo 7 incelendiğinde öğretmene düşen görevleri öğrencilerin yarısından fazlası konuların içinde anlatmak (20), davranışlar sergilemek (9), karşılaşılan sorunların çözümüne yardımcı olmak, değere ilişkin uygulama yaptırmak (7), sevgiyle yaklaşmak (6), yanlış davranışları uyarmak (5) herkese eşit davranmak, tutarlı olmak (3) destek olmak, rehberlik dersinde anlatmak, ödül vererek teşvik etmek (2) sorumluluklarını bilmek, aileler ile irtibatlı olmak (1) biçiminde ifade etmiştir.

Öğrencilerin yarısından fazlası tarafından ifade edilen konuların içinde anlatılması ile ilgili olarak Ö36 “Öğretmenimiz değerlerimizin üzerinde durmuyorlar sadece ders anlatıyorlar. Bu değerlerin üzerinde durabilirler.” biçiminde, Ö48 “Derslerimizde konusu denk geldiğinde bu değerleri söylemeli. Bilmediğimiz kavramları öğretmeli.” biçiminde ifade etmiştir. Karşılaşılan sorunların çözümüne yardımcı olmak gerektiğini ifade eden Ö2 bu durumu “birisiyle sorun yaşarsam, kavga edersem öğretmenim bana ancak o zaman öğretir, o zaman çok güzel barış değerini anlatır.” biçiminde, Ö49 “Bir olayla karşılaştığımda bana doğrusunu göstermeli.” biçiminde ifade etmiştir. Değere ilişkin uygulama yaptırmak gerektiğini ifade eden Ö11 “Sınıf ortamında birliği oluşturmak gibi. Etkinlikler düzenlemek. Bu değerlere yönelik bu değerlerin kazanılmasına ilişkin etkinlikler düzenleyebilirler.” biçiminde, Ö29 “Değerlerimizi etkili bir şekilde anlatmalılar, yaşatarak öğretmeli. Bir öğretmenimiz bizi dışarı çıkararak büyüklerle bizi konuşturmuştu, sevgiyi saygıyı

böyle daha iyi öğrendik. Diğer öğretmenlerde bu şekilde yaşatarak öğretebilirler.” biçiminde ifade etmiştir. Ödül vererek teşvik etmek gerektiğini ifade eden Ö14 bu durumu “Bu değerleri öğrendiğimde, uyguladığımda ödül verebilirler.” biçiminde, Ö50 “Herkes eşit davranmalı. Rekabet olsun diye sorulan sorulara ödül konabilir yarışma şeklinde düzenlenebilir.” biçiminde ifade etmiştir.

Tablo 8: Değerlerin Kazanılmasında Öğrencinin Çevresine Düşen Görevlere İlişkin Bulgular

Görevler	f
Örnek davranışlar sergilemek	26
Yanlış davranışları uyarmak	10
Destek olmak	6
Sorumluluk hissetmek	2
Etkisi yok	2
Adil olmak	1
Hoşgörülü olmak	1
Değerin kazanılıp kazanılmadığını kontrol etmek	1
Saygılı olmak	1
Değeri uygulayanlara ödül vermek	1

Öğrencilerin “Değerlerin kazanılmasında çevrenize düşen görevler nelerdir?” sorusuna verdikleri cevaplar incelenip tablolaştırılmış ve Tablo 8’de verilmiştir. Tablo 8 incelendiğinde çevreye düşen görevleri öğrencilerin yarısından fazlası örnek davranışlar sergilemek (26) şeklinde ifade ederlerken bunu sırasıyla yanlış davranışları uyarmak (10) destek olmak (6), sorumluluk hissetmek, etkisi yok (2) adil olmak, hoşgörülü olmak, değer kazanılıp kazanılmadığını kontrol etmek, saygılı olmak, değeri uygulayanlara ödül vermek (1) biçiminde ifade edilmiştir.

Öğrencilerin yarısından fazlası tarafından ifade edilen örnek davranışlar sergilenmeli ifadesi Ö3 tarafından “Yanımda doğru hareket etmeliler. İyi bir şekilde davranarak aşılmaya çalışmalılar.” Ö8 “Arkadaş çevremiz iyi olursa bunları yaparsa biz de daha çok yaparız.” biçiminde ifade etmişlerdir. Yanlış davranışların uyarılması gerektiğini ifade eden Ö22 bu durumu “Arkadaşlarım benim bilmediklerimi bana öğretmeli.” biçiminde, Ö47 “Arkadaşlarım ailelerinden değer eğitimi almışlarsa zaten gelip uyarırlar. Böyle yapman hata, böyle yaparsan daha iyi olur diye. Ama umursamayan bir ailede yetiştiyse onu biz uyarmamız gerekiyor.” biçiminde ifade etmiştir. Değerin kazanılıp kazanılmadığını kontrol etmek gerektiğini ifade eden Ö7 bu durumu “Benim uyguladığım değerleri onlar görmeli ve onaylayarak doğru bir şey yaptığımı göstermeli.” biçiminde ifade etmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Programda (MEB, 2005) değer kavramı tanımına ek olarak özelliklerinden bahsedilerek “Değerler, toplum ya da bireyler tarafından birleştirici olgular; bireyin bilincinde yer alan ve davranışı yönlendiren güdüler; toplumun sosyal ihtiyaçlarını karşıladığına ve bireyin iyiliği için olduğuna inanılan ölçütler” şeklinde ifade edilmektedir. TDK’nin (2011) sözlüğünde ise değer kavramı; “Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin geldiği karşılık, kıymet; Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü.” olarak tanımlanmaktadır. Öğrenciler ise programdan ve TDK’nin tanımlarından farklı olarak değer kavramını karşılıklı duygular olarak daha çok sevgi, saygı ve nefret olarak ifade etmenin yanında önem verilen şeyler ve geleneklerimiz, atalarımızdan kalan miras olarak açıklamışlardır.

Öğrencilerin 4-7. sınıf arası Sosyal Bilgiler Programı’ndaki değerlerden hangi düzeyde haberdar olduklarını belirlemek amacıyla sorulan soruya 3 öğrenci (Ö3, Ö9 ve Ö47) cevap verememiştir. Bu öğrenciler bilmediklerini ve öğretmenlerinin kendilerine bir değer kazandırmaya yönelik çalışma yapmadıklarını dile getirmişlerdir. Öğrenciler programda var olan 20 değerden aile birliğine önem verme, bağımsızlık, estetik, özgürlük, sağlıklı olmaya önem verme olmak üzere 5 değeri hiç belirtmemiş olup öğrenciler programda var olan değerlerden en çok saygı ve sevgi değerlerini en az ise barış, bilimsellik, çalışkanlık, temizlik değerlerini ifade etmişlerdir. Meydan, Aktepe ve Durmaz (2015) tarafından yapılan çalışmada çalışmaya paralel olarak aile birliğine önem verme, bağımsızlık, estetik, özgürlük değerlerinden bahsedilmemişken en çok sevgi ve saygı değerlerinin var olduğu ifade edilmiştir.

Öğrenciler **saygı değerini**; hayvanlara saygı, çevreye saygı, bitkilere saygı, farklı düşüncelere saygı, büyüklere saygı, aileye saygı, yaşlılara otobüste yer vermek şeklinde; **sorumluluk** değerini genellikle bireysel sorumluluklar olarak; **Duyarlılık değerini** çevreye karşı duyarlılık ve doğayı koruma olarak ifade etmişlerdir. Çelikkaya, Başarmak, Filoğlu ve Şahin (2012:915) tarafından yapılan çalışmada da Sosyal Bilgiler programında da *Sorumluluk değeri* öncelikle kişilerin sahip oldukları rollere ait görevler olarak verildiği ve özellikle *sorumluluk* konusu ile öğrencilere sorumlulukları doğrudan verilerek, sorumluluk sahibi olmaları gerektiği şeklinde; *saygı* değerinin hak ve özgürlüklere saygı, farklılıklara saygı şeklinde; duyarlılık değerinin doğal çevreye duyarlılık şeklinde olduğu belirlenmiştir. Bu durum çalışmada öğrencilerin sorumluluk, saygı ve duyarlılık değerlerini programa uygun şekilde kazandıklarını göstermektedir. Sezer ve Çoban (2016) tarafından yapılan çalışmada da öğrenciler sorumluluğu kişisel (akademik) sorumluluk boyutunda dile getirip

bu boyutta da ödev yapma ve ders çalışmak olarak ifade etmişlerdir. Öğrencilere **çalışkanlık** değerini ders çalışmak olarak ifade etmiştir. Çelikkaya vd. (2012:915) tarafından yapılan çalışmada ise çalışkanlık değeri bilim dünyasındaki son teknolojik gelişmelerin meydana gelmesinde insanların planlı, disiplinli çalışmaları şeklinde olduğu ortaya konulmuştur. Bu durum öğrencilerin çalışkanlık değerini tam olarak programda verilen doğrultuda kazanmadığını ortaya koymaktadır.

Öğrencilerden biri programda olmayan ancak değer olarak ifade ettiği iletişim problemleri başlığı altında yanlış olarak görülen davranışların zararlarının anlatıldığını ancak doğru olarak görülen davranışlar yapıldığında ne gibi sonuçları olacağından bahsedilmediğini dile getirerek olumlu davranışların öne çıkarılmasını gerektiğini ifade etmiştir. Ocakoğlu tarafından (2009:85), Prof. Dr. Ahmet İNAM ile yapılan röportajda değer duygusu geliştirmenin önemi şu şekilde ifade edilmiştir: “Bir şeyi öğrenirken öğrenmeye değer diye düşünüp öğreniyoruz. Bu bilimde çok önemlidir. Maalesef bunu çocuklara veremiyoruz. Oysa çocuk, öğreneceği konuyla ilgili olarak değer duygusunu yaşayabilse, ‘ben çok değerli şeyler öğreneceğim ve bununla hayatımı daha değerli, daha anlamlı kılabileceğim.’ diye düşünebilse, o zaman eğitimde rastladığımız birtakım yanlış ve çarpık durumları ortadan kaldırabiliriz.”

Öğrenciler, programda var olan değerleri kazanmalarında başta aileleri ve öğretmenleri olmak üzere arkadaşlarının, toplumun, TV programlarının, örnek alınacak kişilerin, vicdanlarının, sosyal medyanın ve ülkedeki koşulların etkili olduklarını ifade etmişlerdir. Ailelerin en çok öğüt vererek sonrasında davranışlarıyla örnek olarak ve tutumlarıyla etkili oldukları sonucuna ulaşmışlardır.

Öğretmen faktörü ise en çok derste anlatarak, sonrasında öğüt vererek, davranışlarıyla örnek olarak, tutumlarıyla ve dönüte bakarak etkili olmaktadır. Welton ve Mallan’a (1999) göre, öğretmenlerin sınıfta değer öğretiminden kaçınması mümkün değildir. Çünkü öğretmenler sınıfta söyler, yapar, çalışır ve tartışır. Bu etkinlikler sırasında davranışlarıyla rehberlik yapar ve değerlerini yansıtır. Bu nedenle öğrenciler, öğretmenlerinin neyi önemli, neyi değerli bulduğunu ve kendilerine saygılı olup olmadıklarını bilirler (Akt: Akbaş, 2009:404) Arkadaş faktörü en çok davranışlarıyla örnek olarak, sonrasında öğüt vererek etkili olmaktadır. TV Programları faktörü en çok haber ve tartışma programları sonrasında diziler, belgeseller etkili olmaktadır. Sosyal medyanın ise olumsuz yönde etkili olduğu ifade edilmiştir. Ülkemizde de televizyonların çocuklar tarafından çok izlendiği ve gelişimleri için olumsuz etkiler yaptığı araştırmalarla (Şen ve Sevim, 2012) ortaya konmuştur. Genelde değerlerin kazandırılmasında etkili olan öğüt verilmesi ve davranışlarla örnek olunması ortak faktörlerdir.

Programda olan değerlerin dışında başka hangi değerlerin kazandırılması ile ilgili olarak öğrencilerin yarından fazlası bu değerlerin yeterli olduğunu ifade ederken diğer öğrenciler ayırım yapmama, fikir özgürlüğü, iletişim, tarihe sahip çıkma, birlik ve beraberlik, çevreye önem, dilimize sahip çıkmak, disiplin, doğaya önem, dostluk, gerçeklik, hayatın kıymetini bilmek, iyilik, kendini koruma gibi değerlerin olması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Değer eğitiminin öğrencilerin yaşamında daha anlamlı ve kalıcı olması için okulun yanında aile ve çevre tarafından desteklenmesi gerekir. Değer eğitimi ile öğrenciler iyi-kötü, doğru-yanlış anlayabilmektedirler. Bu anlamlandırmanın sonucunda olumlu aile, okul ve sınıf ortamı gelişmektedir. Yanlış ile doğruyu, iyi ile kötüyü ayırt edebilen, almış olduğu kararların sorumluluğunu üstlenen bireyler kendileri ve çevreleri için olumlu bir gelecek oluşturabilirler (Deveci, 2008:199).

Değerlerin kazanılmasında öğrencilerin kendilerine düşen görevler başında nasihatleri dinlemek ve uygulamak gelirken bunu sırasıyla başkalarına örnek olmak, doğru arkadaş seçmek, saygılı olmak, başkalarını örnek almak, sorumluluklarını yerine getirmek, değer gerçeliğine inanmak, duyarlı olmak, aileye sormak, başkalarına karşı dürüst olmak, başkalarına karşı adil olmak, çevreye uyum sağlamak ve nasihatleri dinlemek gelmektedir. Bireylerin sahip olduğu değerler, doğuştan getirilen bir özellik olmadığından ancak yaşamın içinde geliştirilir. Kişiliği, bakış açısını, davranışları belirleyen ve bireyin tanınmasında temel ölçütler olarak işleve sahip olacak değerleri, birey yaşamın içinde farklı zamanlarda planlı ve plansız bir şekilde öğrenecektir (Yeşil ve Aydın, 2007: 71).

Değerlerin kazanılmasında öğrencilerin ailelerine düşen görevlerin başında nasihat vermek, örnek davranışlar sergilemek, uygulama yaptırmak, karşılaşılan sorunların çözümüne yardımcı olmak, değer kazanılıp kazanılmadığını kontrol etmek, değerleri küçükken kazandırmaya çalışmak, sabırlı ve hoşgörülü olmak, nasihat **vermemek**, özendirici davranışlar sergilemek, çevreye uyum sağlamak gelmektedir. Ocakoğlu tarafından (2009: 86), Prof. Dr. Ahmet İNAM ile yapılan röportajda ailenin önemi ve rolü şöyle ifade edilmiştir: “Aile içinde, anne, baba, büyükler değer yaşıyorsa, bu yaşam, zaten bir şekilde çocuğa geçiyor. Yoksa şöyle yap böyle yap diye nutuk atmakla olmuyor.”

Değerlerin kazanılmasında öğrencilerin öğretmenlerine düşen görevlerin başında konuların içinde anlatmak, örnek davranışlar sergilemek, karşılaşılan sorunların çözümüne yardımcı olmak, değere ilişkin uygulama yaptırmak, sevgiyle yaklaşmak, yanlış davranışları uyarmak, herkese eşit davranmak, tutarlı olmak, destek olmak, rehberlik dersinde anlatmak, ödül vererek teşvik etmek, sorumluluklarını bilmek, aileler ile irtibatlı olmak gelmektedir. Cafoğlu

ve Somuncuoğlu (2000) tarafından yapılan araştırmada öğrenciler öğretmenlerini Ödül ve övgüde bulunmaması şeklinde eleştirmektedirler.

Değerlerin kazanılmasında öğrencilerin çevresine düşen görevlerin başında örnek davranışlar sergilemek, yanlış davranışları uyarmak, destek olmak, sorumluluk hissetmek, etkisi yok, adil olmak, hoşgörülü olmak, değer kazanılıp kazanılmadığını kontrol etmek, saygılı olmak, değeri uygulayanlara ödül vermek gelirken çevresinin etkisi olmadığı da ifade edilmiştir. Turan ve Aktan'a (2008:231) göre bireyler kendilerine ait değerlerle ve çevrelerine ait değerlerle örülü bir yaşama sahiptir. Bir değer örüntüsü ile yaşamlarını sürdüren bireylerin, üyesi oldukları toplumun ve okulun değerlerini oluşturdukları ve aynı şekilde kendi değerlerini de toplum ve okulun değerleri ile değiştirebildikleri görülmektedir.

Araştırmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda bir takım önerilerde bulunulabilir:

- ✓ Öğrencilerin Sosyal Bilgiler Programında var olan değerleri neden bilmediklerine, derslerde öğretmenlerin değerleri programa göre nasıl ele aldıkları ve nasıl aktardıklarına yönelik olarak çalışmalar yapılabilir.
- ✓ Değerlerin kazanılmasında etkili olan faktörlerin etkililiğini belirlemek üzere bu faktörlerin örneklem alındığı çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, O. (2009). İlköğretim Okullarında Görevli Branş Öğretmenlerinin Değer Öğretimi Yaparken Kullandıkları Etkinlikler: 2004 ve 2007 Yıllarına İlişkin Bir Karşılaştırma, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(2), 403-414.
- Akın, U. ve Özdemir, M. (2009). Öğretmen Adaylarının Demokratik Değerlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Örneği, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42(2), 183-198.
- Aktepe, V. ve Yel, S. (2009). İlköğretim Öğretmenlerinin Değer Yargılarının Belirlenmesi: Kırşehir İli Örneği, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(3), 607-622.
- Altunay, E. ve Yalçınkaya, M. (2011). Öğretmen Adaylarının Bilgi Toplumunda Değerlere İlişkin Görüşlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17(1), 5-28.
- Aslan, R. (2007). Öğretmen Görüşlerine Göre İlköğretim Birinci Basamaktaki Öğrencilerin Temel Bilgi, Beceri ve Değerleri Kazanma Düzeyleri, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Bağcı, İ. (2007). J. J. Rousseau, Emile ve Çocuğun Sosyal Eğitimi. (Edt. Bahri Ata ve İkrâm Bağcı) *Sosyal Bilgiler Eğitimi Açısından Eğitim Klasikleri İncelemeleri*, 31-41. (1.Baskı) Ankara: Pegem.
- Balcı, F. A. ve Yelken, T. Y. (2010). İlköğretim Öğretmenlerinin “Değer” Kavramına Yükledikleri Anlamlar, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39, 81-90.
- Balcı, F.A ve Yelken, T. Y. (2013). İlköğretim Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Değerler ve Değer Eğitimi Uygulamaları Konusunda Öğretmen Görüşleri, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KE-FAD)*, 14(1), 195-213.
- Başçıftçı, G. N., Akdoğan, T., ve Koç, Z. (2011, April). Öğretmen Adaylarının Değer Tercihleri ile Epistemolojik İnançlarının İncelenmesi, *Paper presented at the 2nd International Conference on New Trends in Education and Their Implications*, Antalya, Turkey.
- Başol, S., Ünal, F., Azer, H., Yıldız, A. ve Evirgen, Ö., F. (2012). İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 5. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı, Devlet Kitapları (3.Baskı).
- Baydar, P. (2009). İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Programında Belirlenen Değerlerin Kazanım Düzeyleri ve Bu Süreçte Yaşanılan Soruların Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

- Birbiçer, B. (2015). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 4.Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı*, Dikey Yayıncılık.
- Cafoğlu, Z. ve Somuncuoğlu, D. (2000). Global Values in Education and Character Education. 24 Nisan 2008 tarihinde http://www.eric.ed.gov/ERICDocs/data/ericdocs2sql/content_storage_01/0000019b/80/16/d0/e1.pdf adresinden erişildi.
- Can, Ö. (2008). *Dördüncü ve Beşinci Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Chapin, J., R. (2006). *Elementary Social Studies:A Practical Guide* Available at: http://books.google.com.tr/books?id=71UkAQAAMAAJ&hl=tr&source=gbs_navlinks_s
- Coşkun, Y. ve Yıldırım, A. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Değer Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(6), 311-328.
- Çelikkaya, T., Başarmak, U., Filoğlu, S. ve Şahin, B. (2012). Ortaokulda Doğrudan Kazandırılacak Değerlerin Sosyal Bilgiler Kitaplarına Yansıma Düzeyleri. 13-15 December 2012 III.International Science and Technology Conference Dubai Proceedings Book (908-817)
- Çelikkaya, T. ve Demirbaş, Ç. Ö. (2013). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Değerlere İlişkin Görüşleri, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(5), 527-556., Doi: 10.9761/JASSS1617.
- Çengelci, T. (2010). *İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleşmesine İlişkin Bir Durum Çalışması*, Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Demirtaş, Ç. Ö. ve Çelikkaya, T. (2012). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Programdaki Değerlere İlişkin Algısal Farkındalıkları, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(8), 415-427., Doi: 10.9761/jasss_345 .
- Deveci, H. (2008). *Sosyal Bilgilerde Bilgi, Beceri ve Değerlerin Kazandırılması. Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi* (Edt: Şefik Yaşar). 187-206. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1807. Açıköğretim Fakültesi Yayınları No: 937. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Web-Ofset Tesisleri.
- Deveci, H. ve Ay, S. T. (2009). İlköğretim Öğrencilerinin Günlüklerine Göre Günlük Yaşamda Değerler, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 167-181.

- Deveci, H. ve Dal, S. (2008). Primary School Teachers' Opinions On The Efficacy Of Social Studies Program In The Value Gain, *Humanity & Social Sciences Journal*, 3(1), 1-11.
- Dilmaç, B., Bozgeyikli, H. ve Çıkılı, Y. (2008). Öğretmen Adaylarının Değer Algılarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16), 69-91.
- Doğanay, A. (2009). *Değerler Eğitimi. (Sosyal Bilgiler Öğretimi Demokratik Vatandaşlık Eğitimi* Edt. Cemil Öztürk). 225-256. Ankara: Pegem.
- Ekşi, H. (2003). Temel İnsani Değerlerin Kazandırılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitimi Programları, *Değerler Eğitimi Dergisi*, (1)1, 79-96.
- Fidan, N. K. (2009). Öğretmen Adaylarının Değer Öğretimine İlişkin Görüşleri, *Kuramsal Eğitim Bilim*, 2(2), 1-18.
- Fidan, N. K. (2013). Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi: Nitel Bir Araştırma, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(3), 361-388.
- Gömleksiz, M., N. ve Cüro, N. (2011). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Değerlere İlişkin Öğrenci Tutumlarının Değerlendirilmesi, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(11), 95-134.
- Katılmış, A. (2010). *Sosyal Bilgiler Derslerindeki Bazı Değerlerin Kazandırılmasına Yönelik Bir Karakter Eğitimi Programının Geliştirilmesi*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Katılmış, A. ve Ekşi, H. (2011). Değerler Eğitimi Yaklaşımları, *DİB Dergisi*, 245, 11-15.
- Kıncal, R., Y. (2007). *Vatandaşlık Bilgisi* (2.Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Koca, A. İ. (2009). *Üniversite Öğrencilerinin Değerleri ve Bireysel Özellikleri ile Karrier Tercihleri Arasındaki İlişki: Çukurova Üniversitesi'nde Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Komisyon (2012a). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı*, Devlet Kitapları (2.Baskı).
- Komisyon (2012b). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 7. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı*, Devlet Kitapları (2.Baskı).
- Meydan, A., Aktepe, V. ve Durmaz A. (2015). Okul Ortamında Kazandırılması Hedeflenen Değerlere Yönelik Öğrenci Görüşlerinin İncelenmesi, *Elekttronik Sosyal Bilgiler Eğitimi Dergisi*, 2(2), 43-54.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis* (2nd ed.). Thousand Oaks, London: Sage Publications.

- Milli Eğitim Bakanlığı. (2005). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 6-7.Sınıflar Öğretim Programı ve Kılavuzu* (Taslak basım). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- Nalçacı, A. ve Beldağ, A. (2015). İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersindeki Değerlerin Kazandırılması İle İlgili Öğretmen Görüşleri, *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 6(21), 67-81.
- Ocakoğlu, Ö.F.(2009). Prof. Dr. Ahmet İNAM: Değerler Hayatımızın Kendisidir, Değerler Biziz. (Röportaj). *Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi*, 2 (5), 82-93.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri* (Çeviri Editörleri: M.Bütün-S.B.Demir) Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Prencibe, A. (2001). Children's Reasoning About The Teaching of Values.(Master's Thesis, Univeristy of Toronto,2001). ProQuest Dissertations and Thesis, AAT.MQ58877.
- Samancı, O. (2009). *İlköğretim Öğrencilerinin Sosyal İlişkilerinde Önem Verdikleri Değer ve Beklentiler. III. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi içinde* (s. 287-291). Ankara: MEB Devlet Kitapları Basımevi.
- Sezer, A. ve Çoban, O. (2016). Ortaokul Öğrencilerinin Sorumluluk Değeri Algıları, *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 22-39.
- Sarı, E. (2005). Öğretmen Adaylarının Değer Tercihleri: Giresun Eğitim Fakültesi Örneği, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3(10), 73-88.
- Sezer, T. (2008). *İlköğretim 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Sorumluluk Değerinin Öğretimine İlişkin Öğretmen Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şen, Ü. (2008). Altıncı Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin İlettiği Değerler Açısından İncelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(5), 763-779.
- Şen, B., G. ve Sevim, Y. (2012). Çocukların Televizyonun Olumsuz Etkilerinden Korunmasına İlişkin Anne Baba Tutumlarının Değerlendirilmesi, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 219-230.
- Taşdemir, A. (2012). Değerlere İlişkin Türkiye, Irak ve Suudi Arabistan Örneklemesindeki Türk Öğrencilerin Görüşlerinin İncelenmesi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(3), 1-30.
- Tay, B. (2009). Prospective Teachers' Views Concerning The Values To Teach In The Course Of Social Sciences, *Social and Behavioral Sciences*, 1, 1187-1191.

- Tay, B. ve Yıldırım, K. (2009). Sosyal Bilgiler Dersinde Kazandırılması Amaçlanan Değerlere İlişkin Veli Görüşleri, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9(3), 1499-1542.
- Turan, S. ve Aktan, D. (2008). Okul Hayatında Var Olan ve Olması Düşünülen Sosyal Değerler, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 227-259.
- Türk Dil Kurumu [TDK] (2011). Değer. *Büyük Türkçe Sözlük* içinde. <http://tdk-terim.gov.tr/bts/> adresinden edinilmiştir.
- Yapıcı, A. ve Zengin, Z. S. (2003). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Tercih Sıralamaları Üzerine Psikolojik Bir Araştırma: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(4), 173-206.
- Yaman, E., Mermer, E. Ç. ve Mutlugil, Ş. (2009). İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Etik Davranışlara İlişkin Görüşleri: Nitel Bir Araştırma, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7(17), 93-108.
- Yaşar, Ş. ve Çengelci, T. (2012). Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimine İlişkin Bir Durum Çalışması, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(9), 1-23.
- Yel, S. ve Aladağ, S. (2009). Sosyal Bilgilerde Değer Öğretimi. (Edt. Mustafa SAFRAN, *Sosyal Bilgiler Öğretimi*) 118-145, Ankara: Pegem.
- Yeşil, R. ve Aydın, D. (2007). *Demokratik Değerlerin Eğitiminde Yöntem ve Zamanlama*. TSA / Yıl: 11, 2, 65-84.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (9. Genişletilmiş Baskı) Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yiğittir, S. (2009). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 4 ve 5. Sınıf Değerlerinin Kazanılma Düzeyi*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yiğittir, S. (2010). İlköğretim Öğrenci Velilerinin Okullarda Kazandırılmasını Arzuladığı Değerler, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8(19), 207-223.
- Yiğittir, S. (2012). İlköğretim 5.Sınıf Öğrencilerinin Değer Yönelimlerinin Roakeach Ve Schwartz Değer Sınıflandırmasına Göre Değerlendirilmesi, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19, 1-5.
- Yiğittir, S. ve Öcal, A. (2010). İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Değer Yönelimleri, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 407-416.

